

Horváth Márta

Recepcióesztétika

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

A tananyag témája: bevezetés az olvasóközpontú interpretációelméletekbe, azok különböző olvasó-koncepcióiba, valamint a konstanci recepcióesztétikai iskola főbb elképzeléseibe.

A tanulás javasolt menete: Hallgassa meg a csatolt ppt-fájlon levő hanganyagot, amely a teljes előadást tartalmazza. Ezzel párhuzamosan tekintse át a jelen dokumentumot. Ez egyúttal arra is alkalmas, hogy a jegyzeteinek az alapját képezze. Ezután tekintse át az itt felsorolt fogalmakat. Végül oldja meg a tanulás eredményességét tesztelő feladatsort.

Tartalom

Hermeneutikai alapelvek

A jaussi irodalomtörténetírás főbb elvei

Roman Ingarden „meghatározatlan hely” fogalma

Wolfgang Iser „üres hely” fogalma

Iser „beleértett olvasó” koncepciója

Irodalom

Hermeneutikai alapelvek, amelyekre a recepcióesztétika épít

Előítélet: A hagyomány, melyben benne vagyunk és amely megértésünket meghatározza.

Hatástörténeti tudat: Annak felismerése, hogy a hagyomány mindig hatással van a megértésünkre, és hogy a hagyomány hatásainak sora meghatározza, hogy mit fogunk kérdésesnek és a kutatás tárgyának tekinteni.

Szituáció: az a hagyomány, amelyben éppen benne vagyunk, a ránk ható hatáskomplexum, amelyből a körülöttünk levő világot megértjük. Hermeneutikai, azaz értelmező tevékenységünket a hermeneutikai természetű szituációban folytatjuk.

Horizont: a látókör, amely mindent átfog és körülzár, ami egy pontról látható, azaz mindaz, ami egy személy számára egy adott szituációban megismerhető.

Horizontösszeolvadás: maga a megértés, mely a történeti és jelenbeli horizontok összeolvadása által jön létre.

Applikáció / alkalmazás: a szöveg megértése akkor teljeseedik ki, ha a befogadó annak értelmét valamilyen módon alkalmazni tudja a saját életében, a szöveget úgymond használja, következtetéseket érvényesít a saját cselekedeteire nézve.

Hermeneutikai alapú irodalomtörténetírás (Hans Robert Jauß)

Jauß azt kívánta az új irodalomtörténetírástól, hogy a szerzőn és a szövegen kívül foglaljuk az olvasóval is, valamint hogy az olvasást is történetiségében ragadja meg. Jauß az olvasó élményének rekonstruálását mindazonáltal úgy képzelte el, hogy abból teljes mértékben kizárja a szubjektív elemet és a pszichológiát, és azt a közös horizontot, közös elvárásrendszert rekonstruálja, amely az adott kor olvasójának a megértését meghatározhatta.

Elváráshorizont: egy mű befogadását és hatását az elvárásoknak abban az objektíválható vonatkozási rendszerében kell leírni, amely bármely mű megjelenésének történelmi pillanatában létrejön, s a műfaj korábbi ismeretéből, előző művek formájából és tematikájából, valamint a költői nyelv és a köznyelv ellentétéből épül fel. Ha rekonstruáltuk a szöveg elváráshorizontját, akkor már meghatározhatjuk, hogy egy előfeltételezett közönségre milyen hatást gyakorol, milyen művészi értéket hordoz.

Jauß szerint ugyanis egy mű esztétikai értékét az határozza meg, hogy mekkora távolságra van az eleve adott elvárási horizonttól, létrehoz-e valamilyen **horizontváltást**, vagy besimul az elvárásokba. Ez alapján lesz sikeres, okoz botrányt, utasítják el stb.

Példa a horizontváltásra:

Cervantes felkelti a Don Quijote-val a kedvelt, régi lovagregények iránti várományt, de aztán ezeket az írásokat hősnak, az utolsó lovagnak a kalandjaival parodizálja.

1857: Flaubert Madame Bovary és Feydeau Fanny című regényének egyidejű megjelenése. A kortársak között az utóbbi, ma már alig ismert mű volt sikeres, mert beilleszkedett az akkori közönség elváráshorizontjába. Az utókor mindazonáltal Flaubert regényét értékeli jobban az újszerű elbeszélőmód, a személytelen elbeszélés miatt.

Baudlaire: A dög

A mocskos has körül legyek dongtak, s belőle

folyadékként és vastagon,

fekete légiók, pondrók jöttek, s nyüzsögve

mászta az élő rongyokon.

Roman Ingarden „meghatározatlan hely” fogalma

Caspar David Friedrich képe számtalan meghatározatlan helyet tartalmaz. Elemezze ezeket.

Meghatározatlan hely (Unbestimmtheitsstelle): az elképzelt (intencionális) tárgyakat aspektusszerűségük miatt csak bizonyos aspektusaiban, bizonyos perspektívákból lehet kidolgozni. Ezért ezek a valós tárgyakhoz képest „hiányosak”: „Ugyanis nem lehetséges, hogy véges számú szó illetve mondat segítségével egyértelműen és kielégítően rögzíthető legyen a műben bemutatott egyedi tárgyak jellemzőinek végtelen sokrétűsége, valamilyen meghatározatlanságnak mindig fenn kell állnia.” Ezeket a meghatározatlan helyeket az olvasó tölti ki.

Wolfgang Iser „üres hely” fogalma

Üres hely (Leerstelle): nem az irodalmi tárgy meghatározatlansága, hanem a szöveg szegmensei közötti összefüggések meghatározatlansága, a szöveg „izületei”. Alapvető kommunikációs feltétel, felszólítás az olvasó felé a kiegészítésre.

Wolfgang Iser „beleértett olvasó” fogalma

A **beleértett olvasó** nem egy a valóságban létező olvasó, nem egy hús-vér személy, egy ún. empirikus, azaz megtapasztalható olvasó. Ugyanakkor nem is az ún. fiktív olvasóról van szó, akit az elbeszélő helyenként megszólít, pl egy ilyen fordulattal, hogy “Ahogy az olvasó is bizonyára sejti már...”. Iser szerint a beleértett olvasó magában a szövegben manifesztálódik. Az olvasó ugyanis nem saját kénye-kedve, individuális preferenciái és képzelete által irányítva tölti ki az üres helyeket. Iser szerint az olvasónak minimális a szabadsága ebben a tekintetben, mert a kiegészítést maga a szöveg irányítja. A szöveg tartalmazza azokat az információkat, amelyek jelzéseként funkcionálnak az olvasó számára, és irányítják abban, hogyan töltsen ki az üres helyeket. Iser éppen ezeknek az információknak az összessége által határozza meg a beleértett olvasót: a beleértett olvasó az az olvasó, akinek a szerző azokat az információkat küldi, melyek meghatározzák az üres helyek kitöltésének lehetőségeit és határait. Ezek az információk az elbeszélő szöveg szerkezetében jelennek meg pl. **montázstechnika** vagy **perspektívaváltás** formájában.

Nézze meg Hitchcock Hátsó ablak című filmjének következő rövid jelenetét, és elemezze az üres helyek tekintetében:

https://www.youtube.com/watch?v=GRxla_BS3rI

Főbb terminusok

előítélet
szituáció
horizont, horizontöszeolvadás
hatástörténet
alkalmazás / applikáció
elváráshorizont
horizontváltás
meghatározatlan hely
üres hely

IRODALOM

Bókay Antal: Egy hermeneutikai irodalomtudomány alapjai. In: uő: Bevezetés az irodalomtudományba. Budapest: Osiris 2006, https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_az_irodalom_tudomanyba/ch09s03.html

Hans Robert Jaub: Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja. Ford. Bernáth Csilla. In: uő: Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Budapest: Osiris 1999, 36-86.

Roman Ingarden: Das literarische Kunstwerk. Tübingen: Niemeyer 1972, 261-270.

Wolfgang Iser: Der implizite Leser: Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett. München: Fink 1972

Wolfgang Iser: Az olvasás aktusa. Az esztétikai hatás elmélete. In: Kiss A. A. – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): Testes könyv I. Szeged: Ictus 1996, 241-264

Liptay Fabienne: Üres helyek a filmben. A kép és a képzelet összjátékáról. In: Apertura. Fi8lm – vizualitás – elmélet. 2008/Nyár <https://www.apertura.hu/2008/nyar/liptay-ures-helyek-a-filmben-a-kep-es-a-kepzelet-osszjatekarol/>

Tanulja meg a főbb szakkifejezéseket (terminusokat). Ezután tekintse át, mit tanult ebből az előadásból és végezze el az alábbi linken található feladatsort: <https://learningapps.org/watch?v=p3x7zikh220>
Végül elemezze Bodor Ádám *Konyhatatok* című novelláját a meghatározatlan és üres helyek szempontjából.